

УДК: 346.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.45>

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЧАСТКИ УЧАСНИКА У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ЯК НАЛЕЖНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКА У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Кореницький О.-Б.Б.,

магістр права,

юрист юридичної фірми “ЛІНІСТ”

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1108-9209>

e-mail: ostapkorenytskyi@gmail.com

Кореницький О.-Б.Б. Визначення розміру частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю як належний спосіб захисту прав учасника у судовому порядку.

У сучасному контексті корпоративного права дослідження ефективності захисту корпоративних прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) є надзвичайно актуальною тематикою для дослідження.

Справді, товариства з обмеженою відповідальністю є найбільш поширеною організаційно-правовою формою серед юридичних осіб для ведення підприємницької діяльності в Україні, особливо на рівні малого та середнього бізнесу. У зв'язку з цим, в основу законодавчого регулювання мають бути закладені доступні та надійні механізми захисту прав та інтересів учасників, швидкого та справедливого вирішення внутрішніх конфліктів, які можуть загрожувати життєздатності бізнесу. Процеси державної реєстрації відомостей про товариства з обмеженою відповідальністю є визначальними складовими прозорості підприємницької діяльності цього виду юридичних осіб.

У статті увага зосереджена на важливості єдності правозастосовної практики та правових позицій господарських судів у розгляді корпоративних спорів, що є важливим фактором для захисту права власності, стимулювання інвестицій та забезпечення стабільності корпоративного сектору економіки.

Досліджено правові позиції Верховного Суду щодо вичерпного переліку способів захисту прав учасника ТОВ. Зазначено, що для забезпечення захисту прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю у випадках, коли їхні корпоративні права були порушені, важливо враховувати норми частини 5 статті 17 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань”.

Проведений аналіз практики судових рішень розкриває спірні питання щодо застосування положень даного Закону.

У межах даної статті надано оцінку ефективності сучасних механізмів захисту корпоративних прав, визначено можливості їх вдосконалення і розроблено рекомендації для покращення законодавчого регулювання та судової практики. Особливу увагу приділено аналізу способів захисту прав та інтересів учасників у контексті державної реєстрації змін до статутного капіталу та розмірів часток учасників, а також оцінці пропорційності та адекватності застосовуваних заходів.

Ключові слова: корпоративне право, державна реєстрація, статутний капітал товариства, судова практика, ефективність судового захисту, розмір часток учасників.

Korenytskyi O. Determining the amounts of membership interests in the charter capital of a limited liability company as an appropriate way to protect the rights of the member through legal proceedings.

In the modern context of corporate law, the study of the effectiveness of the protection of corporate rights of participants in limited liability companies (hereinafter – LLC) is an extremely relevant topic for research.

Limited liability companies are the most common organisational and legal form among legal entities for conducting business activities in Ukraine, especially at the levels of small and medium-sized businesses. In this regard, the legislative regulation should be based on accessible and reliable mechanisms for protecting the rights and interests of participants, and quick and fair resolution of internal conflicts that may threaten the viability of the business. The processes of state registration of information about limited liability companies are defining components of the transparency of business activities of this type of legal entity.

The article focuses on the importance of the unity of law enforcement practice and legal positions of commercial courts in consideration of corporate disputes, which is an important factor for the protection of property rights, stimulation of investments, and ensuring the stability of the corporate sector of the economy.

The legal positions of the Supreme Court regarding the exhaustive list of ways to protect the rights of an LLC member have been explored. It is noted that to protect the rights of members of limited liability companies in cases where their corporate rights have been violated, it is important to consider the provisions of part 5 of article 17 of the Law of Ukraine “On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organisations”.

An analysis of judicial decisions reveals controversial issues regarding the application of the provisions of this Law.

Within this article, an assessment of the effectiveness of current mechanisms for protecting corporate rights is provided, opportunities for their improvement are identified, and recommendations for improving legislative regulation and judicial practice are developed. Special attention is paid to the analysis of ways to protect the rights and interests of participants in the context of state registration of changes to the charter capital and the amounts of membership interests, as well as the assessment of the proportionality and adequacy of the applied measures.

Key words: corporate law, state registration, charter capital of the company, judicial practice, the effectiveness of judicial protection, amounts of membership interests.

Проблематика дослідження полягає у виявленні та аналізі поширених помилок позивачів, пов’язаних із судовим захистом корпоративних прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю в контексті регулювання та застосування відповідних правових норм.

Метою статті є комплексний аналіз нормативно-правової бази та судової практики, пов’язаної з захистом права учасника товариства з обмеженою відповідальністю на частку в статутному капіталі товариства, з метою виявлення проблематики правового регулювання та правозастосування.

Вклад основного матеріалу. Статутний капітал визначає розмір часток усіх учасників ТОВ, що безпосередньо впливає на їхні права, зокрема на право на отримання частини прибутку товариства (дивідендів), право участі в управлінні товариством, тощо. Статутний капітал виступає фактично фундаментом діяльності товариства. Розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників [1].

У контексті непорушності права власності, права на підприємницьку діяльність, державою створюються належні правові передумови для здійснення захисту прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю на належну їм частку у статутному капіталі таких товариств.

Процес державної реєстрації відомостей про товариства з обмеженою відповідальністю є визначальними складовими прозорості та відкритості підприємницької діяльності цього виду юридичних осіб.

Зазначу, що попри відсутність законодавчого регулювання питання, за усталеною судовою практикою, моментом переходу корпоративних прав із частки у статутному капіталі є юридичний факт державної реєстрації зміни складу учасників [2]. Тобто, лише після проведення державної реєстрації особа може повноцінно здійснювати свої права учасника товариства.

У зв’язку з цим, державна реєстрація відомостей про юридичних осіб відіграє особливо важливу роль.

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, регулюються Законом України від 15.05.2003 № 755-IV “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань” (далі – Закон).

Зокрема, частина 5 статті 17 цього Закону визначає перелік документів, подання яких є необхідним для проведення державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу,

розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю [3].

Так, одним з таких документів може бути власне судове рішення, що набрало законної сили, про визначення розміру статутного капіталу та розмірів часток учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

При цьому, єдиним іншим допустимим судовим рішенням частина 5 статті 17 Закону називає судове рішення, що набрало законної сили про стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю [3].

Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу на те, що право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорювання та спричиненим цими діями наслідкам [4].

Тобто, задоволення позовних вимог позивача повинне призводити до реального відновлення його порушених прав.

У випадку, коли йдеться про права особи на частку в статутному капіталі товариства, які були порушені, і внаслідок такого порушення були внесені зміни до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі – задоволення позовних вимог повинно призвести до виправлення відомостей в ЄДР шляхом проведення нової реєстраційної дії. В іншому ж випадку, попри наявність в особи, чії права були порушені, рішення суду, воно не буде призводити до фактичного відновлення становища, яке існувало до порушення. Відповідно, такий спосіб захисту прав та інтересів особи не можна назвати ефективним.

Так, особі, чії права були порушені, може видаватися, що належним способом захисту є визнання недійсним документа, на підставі якого було проведено державну реєстрацію змін до відомостей про учасників товариства та яким було порушено його права учасника – для прикладу, рішення загальних зборів про виключення учасника з товариства.

Проте слід розуміти, що **державний реєстратор буде позбавлений можливості внести зміни до відомостей в ЄДР на підставі такого судового рішення про визнання недійсним рішення загальних зборів.** Відповідно, задоволення судом таких позовних вимог позивача не призведе до відновлення його прав та інтересів, що очевидно свідчить про неефективність такого способу захисту.

Так, для реєстрації змін до відомостей про склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю, потрібно подати рішення загальних зборів учасників, документ про сплату адміністративного збору та інші документи, вказані у Законі. Відсутність будь-якого з цих документів може стати підставою для відмови у реєстрації, згідно з частиною 1 статті 28 Закону [3].

Відповідно до частини 4 статті 236 Господарського процесуального кодексу України при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду [5]. Тому відповідні висновки відіграють важливу роль у правовій системі України при вирішенні спорів по-суті справи і фактично являються джерелом права.

Так, у справі № 923/876/16 (провадження № 12-88гс19) позивач заявив наступні позовні вимоги:

- 1) визнати недійсними рішення загальних зборів учасників ТОВ та затверджені цими рішеннями зміни до статуту товариства.
- 2) визнати право власності на частку у статутному капіталі ТОВ.

Однак, рішення суду із задоволенням цих вимог не могло би стати підставою для внесення змін до ЄДР державним реєстратором – відповідно, позивач був би змушений повторно звертатися до суду щодо тих самих правовідносин, або так і не досягнути відновлення своїх прав, що явно не відповідає принципам процесуальної економії та раціональності судового процесу.

Велика Палата Верховного Суду зауважила наступне:

“Позовні вимоги про визнання рішення загальних зборів товариства з обмеженою відповідальністю недійсним, визнання недійсним статуту чи недійсними змін до нього, визнання права власності на частку в статутному капіталі товариства не відповідають належним та ефективним способам захисту, оскільки їх задоволення не може бути підставою для внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Вичерпний перелік способів захисту учасників товариств з обмеженою відповідальністю або з додатковою відповідальністю міститься у статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», норми якого є спеціальними для зазначених товариств. Належним способом захисту у цьому разі є позов про визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників товариства (підпункт «д» пункту 3 частини п'ятої статті 17 цього Закону).» [6]

Тут варто також згадати правову позицію, сформовану Касаційним господарським судом у справі № 910/16501/21, де позивач звернувся з вимогою саме про витребування частки у статутному капіталі (тобто вимогою, яка є передбаченою підпунктом “д” пункту 3 частини п'ятої статті 17 Закону).

Втім, ця вимога була неналежна у зв'язку з специфікою обставин справи: після продажу частки позивача у статутному капіталі (за його твердженнями, частка вибула з володіння позивача за відсутності його волі), на користь третьої особи та подальшого перепродажу на користь юридичної особи (Аселон Інвестментс Лімітед), юридична особа скористалася правом учасника на вихід з товариства, а розмір статутного капіталу було зменшено на розмір частки Аселон Інвестментс Лімітед. Внаслідок цих дій, у складі товариства залишився єдиний учасник, який ніколи не набував прав на частку, що раніше належала позивачу.

При цьому, у даній справі Позивачем вимога про витребування частки у статутному капіталі була пред'явлена саме до єдиного учасника товариства (Відповідача). Однак відповідач не набував майно в особи, яка не мала права його відчужувати. Більше того, станом на момент подання позовної заяви, статутний капітал Товариства, у якому частка відповідача становила 100 відсотків, був повністю сформований за рахунок вкладів відповідача.

Так, Касаційний господарський суд у постанові від 13 червня 2023 року зауважив:

“Позивач, як власник, має право витребувати лише своє майно, а в даному випадку відповідач не є набувачем цього майна. Тому спірна частка у статутному капіталі Товариства не може бути витребувана у відповідача незалежно від обставин вибуття з володіння позивача його частки у статутному капіталі Товариства.” [7]

Вважаю, що належно сформульовані позовні вимоги у даній справі повинні бути наступні:

- 1) визначення розміру статутного капіталу в сумі, що існувала до неправомірного відчуження частки Позивача;
- 2) визначення часток учасників товариства у розмірі, що існував до неправомірного відчуження частки відповідача.

Такі позовні вимоги призвели би до поновлення порушених майнових прав, та приведення їх до стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди (тобто до реституції).

Нещодавно дана позиція була підтверджена у постанові Касаційного господарського суду Верховного суду від 11 грудня 2023 року у справі № 907/922/21, де суд зробив правовий висновок, що ухвалення судом рішення про визначення розміру статутного капіталу та часток учасників товариства з обмеженою відповідальністю не є втручанням у виключну компетенцію загальних зборів учасників товариства [8].

При цьому, попри однозначність даної позиції на касаційному рівні, наведена правова позиція не завжди застосовується на рівні господарських судів першої інстанції.

Наприклад, у справі № 910/18567/20 позивачем було також заявлено неналежні позовні вимоги: визнати недійсним рішення загальних зборів учасників щодо зменшення статутного капіталу; скасувати в ЄДР реєстраційну дію “Зміна розміру статутного капіталу юридичної особи. Зміна складу засновників або зміна відомостей про засновників юридичної особи”. Разом з тим, суд першої інстанції у рішенні від 15.12.2021 вирішив, що “обраний Позивачем спосіб захисту своїх прав є ефективним в даному випадку, адже у випадку задоволення заявлених ним позовних вимог призведе до досягнення мети звернення з таким позовом до суду та відновлення порушених прав, про які йдеться в позові” [9].

В контексті захисту прав учасника на частку в статутному капіталі також варто згадати запровадження цифрового механізму обліку часток ТОВ через облікову систему часток Центрального депозитарію. Так, попри те, що можливість використання облікової системи часток Центрального депозитарію була передбачена ще у 2022 році, фактично система запрацювала з березня 2024 року. Облікова система може стати додатковим ефективним механізмом захисту права власності на частки в товаристві, зокрема – захисту від несанкціонованої втрати частки, тобто рейдерства, а також сприятиме прозорому обігу часток ТОВ.

Висновки. Станом на сьогодні існує стала, сформована судова практика захисту прав та інтересів учасників товариства з обмеженою відповідальністю, які вважають, що їхні права чи законні інтереси порушені у зв'язку з виключенням їх зі складу учасників товариства або іншим порушенням прав на частку в статутному капіталі, відповідно до якої належними є способи захисту, передбачені статтею 17 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань”, яка встановлює перелік документів, на підставі яких державний реєстратор може провести реєстраційну дію.

З огляду на те, що Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань” встановлює вичерпний перелік документів, на підставі яких може бути проведено ту чи іншу реєстраційну дію, судові рішення про задоволення будь-яких інших позовних вимог не призведе до змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі. Відтак, інші позовні вимоги, наприклад, про скасування реєстраційної дії щодо зміни розміру статутного капіталу товариства, не будуть підлягати задоволенню і судом швидше за все буде відмовлено у задоволенні позову у зв'язку з неефективністю обраного способу захисту.

Суди нижчих інстанцій іноді не беруть до уваги відповідні висновки Верховного Суду, що призводить до незадоволення позовних вимог та створює перешкоди для ефективного захисту корпоративних прав. Така ситуація підкреслює потребу у подальшому вдосконаленні правозастосувальної практики, підвищенні правової обізнаності учасників товариств та їхніх представників з метою підвищення ефективності захисту корпоративних прав та вирішення корпоративних спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.
2. Постанова Великої Палати Верховного суду від 8 червня 2021 року у справі № 906/1336/19 (провадження № 12-2гс21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235822>.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
4. Правові висновки, сформульовані у постановах Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16; від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц; від 01.10.2019 у справі № 910/3907/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
6. Постанова Великої Палати Верховного суду від 22 жовтня 2019 року у справі № 923/876/16 (провадження № 12-88гс19), пункти 60-61. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614604>.
7. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду від 13 червня 2023 року у справі № 910/16501/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111739234>.
8. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду від 11 грудня 2023 року у справі № 907/922/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859002>.
9. Рішення Господарського суду м. Києва від 15.12.2021 по справі № 910/18567/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102729611>.